

UŽHORODSKÁ ELEKTRÁŘSKÁ AKCIOVÁ SPOLEČNOST A JEJÍ PŮSOBENÍ NA PODKARPATSKÉ RUSI A VÝCHODNÍM SLOVENSKU

David HUBENÝ

Abstract: *Uzhhorod power joint stock company and its influence in Carpathian Ruthenia and eastern Slovakia.* The Uzhhorod Power Company followed the development of the power industry in Uzhhorod. In 1921, the local municipal power plant was taken over by the Slovak General Credit Bank (headquartered in Budapest), and in the same year, the Uzhhorod Power Company also gained control over the power plant in Sevluš. Subsequently, in 1922, they managed to acquire power plants in Berehovo and, notably, in Mukachevo. It's certain that in Mukachevo, the Uzhhorod Power Company succeeded due to corruption involving the officials of the municipal power plant and the city administration. This led to prolonged legal disputes after being exposed. We can only speculate whether a similar expansion through bribery also occurred in other cities in Subcarpathian Rus and later in eastern Slovakia. The pioneer of the Uzhhorod Power Company's expansion into eastern Slovakia in 1923 was Trebišov, followed by Sečovce and Kráľovský Chlmec. In 1924, they secured a supply contract with Vranov, and in 1925, with Kráľov nad Tisou. Despite the growing Mukachevo corruption scandal, a contract with the Ministry of Public Works was added in 1924. While the Uzhhorod Power Company extended its supplies to some other municipalities, the overall electrification of Subcarpathian Rus stagnated. Whether this was due to unwillingness, incompetence, or a lack of capital (likely consumed by acquiring leases and related bribes) is not clear. However, by the second half of the 1920s, the electricity lag in Subcarpathian Rus became so apparent that the government decided to establish a comprehensive power company for the region. This would involve public and state-reliable private capital, even at the cost of potential forced buyouts and related difficulties. This drastic step was eventually not taken, as the government reached an agreement with ČKD company to utilize state pressure on the owners of the Uzhhorod Power Company and the financial troubles of the power plants to buy out the Uzhhorod Power Company, which occurred in 1928.

Key words: Carpathian Ruthenia. Electrification. Uzhgorod Power Joint Stock Company. Eastern Slovakia.

Úvod

Když v roce 1928 Československá republika slavila své desetileté výročí vzniku, uspořádala v Brně rozsáhlou výstavu soudobé kultury, kde se význačná role připisovala elektřině a energetice. Praktickou ukázkou byl elektrostátek – doklad toho, co všechno lze v zemědělství svěřit elektřinou poháněným strojům. Pravda, sestavovatel

průvodce tímto elektrostatkem připustil, že „*ve svých podrobnostech bude utopii*“, která však ukazuje možnosti, co všechno se může nechat na bedrech „*elektrisované práce*“.¹

Zástupci Podkarpatské Rusi, jejíž ekonomika závisela na zemědělství, si při pohledu na tento elektrostatek museli připadat jako doslova v jiném století. Vždyť v mnoha vesnicích na počátku dvacátých let ještě ani neznali železný pluh a elektřina byla k dispozici jen ve velkých sídelních jednotkách! Zároveň však Podkarpatské Rusi nechyběly elity, které význam elektřiny dobře chápaly – Julius Braščajko, mimo jiné ředitel Podkarpatoruské banky, patřil k zakládajícím členům Elektrotechnického svazu československého.²

Jenže v praxi na počátku dvacátých let nebyly obce Podkarpatské Rusi elektrifikovány, což ovlivňovalo i zaostávání průmyslové výroby na tomto území. V roce 1926 bylo na Podkarpatské Rusi jen 92 průmyslových provozů využívajících elektromotory.³ Nebylo divu, neboť před první světovou válkou bylo možné nalézt na území budoucí Podkarpatské Rusi jen čtyři elektrárny, které zásobovaly tamní města. Situace se příliš nezlepšila ani v letech po světové konflagraci, neboť sice přibýlo několik výroben elektřiny, ale povětšinou se jednalo o drobné elektrárničky sloužící pro mlýny a pro případné zásobování nějaké obce byly k dispozici obvykle jen ve večerních a nočních hodinách,⁴ kdy jejich produkce nebyla potřebná pro průmyslový podnik. Technické vybavení těchto elektrárniček a souvisejících sítí bylo často natolik primitivní, že neodpovídaly dobovým bezpečnostním předpisům.⁵ Jisté zaostávání podkarpatoruského průmyslu je znatelné i z toho, že až do roku 1926 měly na tomto území převahu samostatné elektrárny, zatímco v ostatních zemích dominovaly závodní elektrárny.⁶

Prameny k této problematice jsou uloženy zejména ve Státním oblastním archivu v Praze, kde se nachází fond Podkarpatoruské elektrárny, který vznikl vytríděním ze spisů strojírenského gigantu Českomoravská-Kolben-Daněk (ČKD). Tento podnik, který na konci dvacátých let vstoupil do energetiky na Podkarpatské Rusi, se v rámci příprav seznámil i s vývojem tamních elektráren a jejich technickou a právní situací.

Určité doplňující údaje přinesl i fond 63 ze Státního archivu Zakarpatské oblasti, který uchovává písemnosti z činnosti Civilní správy Podkarpatské Rusi a jejich příslušných útvarů věnujících se energetice.

V pražském Národním archivu se podařilo dohledat jen podklady k úmyslu ministerstva veřejných prací vyvlastnit Užhorodskou elektrárskou a její protesty proti tomuto plánu.

-
- 1 SEYFERT, L. (ed.). *Průvodce elektrostatkem*. Brno : Kuratorium Elektrostatku, 1928, s. 10.
 - 2 VENCL, J. (red.). *III. Sjezd Elektrotechnického svazu československého v Mor. Ostravě 23. až 26. července 1921*. Praha : Elektrotechnický svaz československý, 1921, s. 158.
 - 3 ŽADANSKÝ, Juraj. *Hospodársky a sociálny vývoj Podkarpatskej Rusi 1919 – 1939*. Bratislava : Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, 2022, s. 105.
 - 4 MERFAIT, [Jan]. *Elektrisace Podkarpatské Rusi*. In Gustav BIANCHI (ed.). *Publikace pro zem Podkarpatská Rus*. Banská Bystrica : Knihtiskárna Slovan, 1932, s. 91.
 - 5 MERFAIT, Jan. *Rozvoj elektráren a soustavná elektrisace*. In Jaromír MUSIL (red.). *Technická práce v zemi Podkarpatoruské 1919 – 1933*. Užhorod : Odbor Spolku československých inženýrů, 1933, s. 228.
 - 6 *Statistika elektráren v Republice československé za léta 1913 a 1919 až 1928*. *Československá statistika – Svazek 76. Řada XV. (Průmysl, sešit 1)*. Praha : Státní úřad statistický, 1932, s. 18.

Z literatury je nutno zmínit především díla předních slovenských hospodářských historiků Miroslava Sabola⁷ a Ludovíta Hallona⁸ podávajících všeobecný přehled k vývoji energetiky v souvislosti s uherskou právní tradicí a technickou realitou. K samotné energetice na Podkarpatské Rusi je nezbytné především vysoce ocenit kvalitu děl z pera Jana Merfaita, který se ve třicátých letech 20. století stal ředitelem Podkarpatských elektráren a který pro různé reprezentativní publikace sepsal několik statí dotýkajících historie energetiky na Podkarpatské Rusi před příchodem ČKD a vznikem Podkarpatských elektráren.⁹ Z dobových děl pak nelze přehlédnout rozsáhlý sborník dokumentů JUDr. Karla Vondráška, ředitele Elektrárenského odboru Ústřední jednoty hospodářských družstev v Praze, který souhrnně k roku 1936 soustředil legislativní předpisy a další důležité dokumenty.¹⁰ Z další literatury lze ještě zmínit reprezentativní publikaci, kterou připravil soudobý elektrárenský podnik působící v Zakarpatské oblasti, kde je jedna kapitola věnována též dějinám energetiky.¹¹ Ostatní díla byla použita jen doplňkově.

Zvláštní poděkování náleží váženému kolegovi doc. Juriji Danilcovi z Fakulty mezinárodních vztahů a historie Užhorodské národní univerzity, který mi zprostředkoval archiválie ze Státního archivu Zakarpatské oblasti, jakož i výše zmíněnou reprezentativní publikaci o vývoji energetiky v Zakarpatí.

Legislativní rámec

Základem elektrifikace na území budoucí Podkarpatské Rusi byl uherský zákonný článek XVII/1884, který umožnil vznik podniků na výrobu, přenos a prodej elektřiny, ale nezabýval se technickými parametry a tuto otázku neřešila ani žádná jiná norma, tudíž vznikaly sítě na stejnosměrný i střídavý proud s různým napětím, což samozřejmě následně ztížilo sjednocení. Příčinou bylo i to, že se původně počítalo jen s lokální elektrifikací podniků či jednotlivých obcí, tedy elektrárničky vlastnily jednotlivé továrny, obce či samosprávná sdružení.¹² Elektrárenství totiž bylo vnímáno jen jako určitá živnostenská činnost.¹³ Bylo to dáno tím, že jako první se objevily osvětlovací stanice k zajištění energie pro osvětlení konkrétní budovy či prostran-

-
- 7 SABOL, Miroslav. *Elektrifikácia v hospodárskom a spoločenskom živote Slovenska 1938 – 1948*. Bratislava : Prodama 2010.
 - 8 HALLON, Ludovít. Elektrifikačný proces v strednej Európe v rokoch 1918 – 1938 a miesto Slovenska v tomto procese. In *Historické štúdie* 35. Bratislava : Veda, 1994, s. 73-108.
 - 9 MERFAIT, [Jan]. Elektrisace Podkarpatské Rusi. In Gustav BIANCHI (ed.). *Publikace pro zem Podkarpatská Rus*. Banská Bystrica : Knihtiskárna Slovan, 1932, s. 91-93 a MERFAIT, Jan. Rozvoj elektráren a soustavná elektrisace. In Jaromír Musil (red.). *Technická práce v zemi Podkarpatoruské 1919 – 1933*. Užhorod : Odbor Spolku československých inženýrů, 1933, s. 226-235.
 - 10 VONDRÁŠEK, Karel (ed.). *Soustavná elektrisace v republice československé*. Praha : Knihovna veřejné správy a samosprávy, 1936, s. 143.
 - 11 Zakarpattjaoblenergo. Užgorod : Karpaty, 2009.
 - 12 SABOL, Miroslav. *Elektrifikácia v hospodárskom a spoločenskom živote Slovenska 1938 – 1948*. Bratislava : Prodama 2010, s. 35.
 - 13 HALLON, Ludovít. Elektrifikačný proces v strednej Európe v rokoch 1918 – 1938 a miesto Slovenska v tomto procese. In *Historické štúdie* 35. Bratislava : Veda, 1994, s. 91.

ství.¹⁴ Absence základních pravidel od počátku celého procesu následně prodražila budování spojovacích sítí, ale zdražovala též rekonstrukci a ztěžovala soustředění elektrifikačního kapitálu. Legislativa také nepočítala s nějakými právy pro provozovatele elektráren, resp. možností stavět elektrická vedení na cizích pozemcích, takže ve výsledku se vedení stavěla podél soukromých cest, což prodlužovalo délku těchto vedení.¹⁵ Anarchii v zalitavské části učinilo přítrž až nařízení uherského ministerstva obchodu z roku 1898, které stanovilo pravidla, hlavně ohledně bezpečnosti fungování elektráren. Zákonný článek III/1907 přinesl zajištění určitých finančních výhod a v ojedinělých případech i vyvlastňovací práva pro elektrárenské společnosti.¹⁶ Tento zákonný článek také poskytl právní ochranu vyrobené elektřině jako movité věci.¹⁷ Celkově elektrifikace spadala do gesce ministerstva obchodu, zatímco ministerstvo vnitra vydávalo povolení na výstavbu sítí a ministerstvo zemědělství řešilo agendu vodních děl, včetně vodních elektráren.¹⁸

Vývoj v rakouských a českých zemích před první světovou válkou však již směřoval k regionální elektrifikaci a systematickému jejímu naplňování, což v Předlitavsku vedlo v roce 1904 k vydání příslušného zákona a hlavní aktivity se v této oblasti přesunuly na Moravu.¹⁹ Díky předválečnému vývoji bylo Československo po světové válce nejlépe koncepčně připraveno na rozvoj elektrifikace a ideu elektrifikace za pomoci regionálních elektrárenských podniků převedla do praxe záhy přijatá legislativa určující též normované hodnoty napětí.²⁰

Elektrárénství nové republiky stálo na zákonu č. 438/1919 Sb. z. a n. z léta 1919, jenž pojednával o státní podpoře soustavné elektrifikaci, kde základem byly všeužitečné podniky (§ 4), které náležely státu, zemi, okresu, obci nebo smíšeným společnostem a družstvům, popř. byly určeny pro všeobecnou potřebu a soustavnou elektrifikaci. Smíšená společnost mohla dosáhnout všeužitečnosti pouze v případě zastoupení veřejného kapitálu (buď 60 % dle citovaného zákona nebo 25 % dle zákona č. 258/1921 Sb. z. a n.). Všeužitečnost dle prvně jmenovaného zákona vyhlášovalo ministerstvo veřejných prací a tyto podniky měly četné výhody, např. finanční, daňové, ale i právní, např. bezplatně či jen velmi levně využívat pozemky železniční a dopravní správy, ale také stavět a udržovat elektrická vedení s příslušenstvím, trafostanicemi atd. a za tímto účelem odstraňovat stromoví v nutné míře pro realizaci vedení, což sice měl vykonat vlastník pozemků, ale pokud tak neučinil, provedl

-
- 14 SABOL, Miroslav. *Elektrifikácia v hospodárskom a spoločenskom živote Slovenska 1938 – 1948*. Bratislava : Prodama 2010, s. 36.
 - 15 SABOL, Miroslav. *Elektrifikácia v hospodárskom a spoločenskom živote Slovenska 1938 – 1948*. Bratislava : Prodama 2010, s. 35.
 - 16 SABOL, Miroslav. *Elektrifikácia v hospodárskom a spoločenskom živote Slovenska 1938 – 1948*. Bratislava : Prodama 2010, s. 36.
 - 17 VONDRÁŠEK, Karel (ed.). *Soustavná elektrisace v republice československé*. Praha : Knihovna veřejné správy a samosprávy, 1936, s. XIV.
 - 18 SABOL, Miroslav. *Elektrifikácia v hospodárskom a spoločenskom živote Slovenska 1938 – 1948*. Bratislava : Prodama 2010, s. 36.
 - 19 HALLON, Ľudovít. Elektrifikačný proces v strednej Európe v rokoch 1918 – 1938 a miesto Slovenska v tomto procese. In *Historické štúdie* 35. Bratislava : Veda, 1994, s. 91.
 - 20 HALLON, Ľudovít. Elektrifikačný proces v strednej Európe v rokoch 1918 – 1938 a miesto Slovenska v tomto procese. In *Historické štúdie* 35. Bratislava : Veda, 1994, s. 91-92.

to všeužitečný podnik na náklady majitele. V případě již existujících vedení měl údržbu na starost všeužitečný podnik a prováděl ji v dohodě s majitelem. Zákon v § 12 počítal s možností vyvlastnění pro potřeby elektrického vedení a dalšího příslušenství, popř. přímo pro potřebu výroby proudu. Samotnou elektrifikaci obstarávaly elektrárenské svazy a okresy za účasti státu, samosprávy a různých privátních podniků.

Důvodová zpráva k zákonu č. 438/1919 Sb. z. a n. z 21. června 1919 zcela opomíjela Podkarpatskou Rus,²¹ zato zdůrazňovala, že republika může mít dle předběžných odhadů ve vodních tocích 800 000 koňských sil, jejichž zužitkováním by se ročně ušetřilo přibližně 6 000 000 tun uhlí.²² Zároveň osvětlovala, že na základě diskuzí bylo opouštěno od státního monopolu na výrobu elektřiny jednak z důvodu ceny vykoupení stávajících elektráren, jednak s ohledem na skutečnost, že většina z nich byla v držení samospráv, tudíž se zákonodárci rozhodli, že v elektrárenství si bude stát a samospráva udržovat většinu ve všeužitečných podnicích a nebude bránit mírnému zapojení soukromému kapitálu. Stát a země měly budovat vodní elektrárny a související rozvodné sítě, zatímco v tepelných elektrárnách se mohly angažovat i další veřejné a soukromé korporace.²³ Veřejný kapitál si však měl vždy udržet většinu.²⁴

Důvodová zpráva k zákonu č. 258/1921 Sb. z. a n.²⁵ vysvětlovala, že zejména na Slovensku nelze s ohledem na finanční realitu ihned dosáhnout většinového podílu státu a samosprávy, tudíž aby i tyto podniky mohly podporovat elektrifikaci a nedošlo k jejímu zpoždění, mohly statut všeužitečnosti získat i podniky, kde veřejná správa neměla většinu, ale do 20 let ji měla dosáhnout, přičemž tyto podniky se musely věnovat soustavné elektrifikaci. Zákon také přinášel finanční úlevy při slučování elektrárenských podniků, aby byly dostatečně silné k realizaci předestřených úkolů spojených se soustavnou elektrifikací.²⁶ Tomuto slučování v případě potřeby mohlo napomoci i vyvlastnění státem.²⁷ Zákon v § 7 vzpomněl na Podkarpatskou Rus, kterou původní zákon zcela opomenul.

Oba výše uvedené zákony se staly základem elektrifikačních aktivit v celé republice a samozřejmě je později doplnila celá řada legislativních předpisů a podzákonných norem, nicméně na samotné Podkarpatské Rusi došlo k využití obou klíčových zákonů až ve třicátých letech, protože ve dvacátých letech se nepodařilo

-
- 21 VONDRÁŠEK, Karel (ed.). *Soustavná elektrisace v republice československé*. Praha : Knihovna veřejné správy a samosprávy, 1936, s. 55-68.
 - 22 VONDRÁŠEK, Karel (ed.). *Soustavná elektrisace v republice československé*. Praha : Knihovna veřejné správy a samosprávy, 1936, s. 55.
 - 23 VONDRÁŠEK, Karel (ed.). *Soustavná elektrisace v republice československé*. Praha : Knihovna veřejné správy a samosprávy, 1936, s. 56-57.
 - 24 VONDRÁŠEK, Karel (ed.). *Soustavná elektrisace v republice československé*. Praha : Knihovna veřejné správy a samosprávy, 1936, s. 58.
 - 25 VONDRÁŠEK, Karel (ed.). *Soustavná elektrisace v republice československé*. Praha : Knihovna veřejné správy a samosprávy, 1936, s. 76-79.
 - 26 VONDRÁŠEK, Karel (ed.). *Soustavná elektrisace v republice československé*. Praha : Knihovna veřejné správy a samosprávy, 1936, s. 76-77.
 - 27 VONDRÁŠEK, Karel (ed.). *Soustavná elektrisace v republice československé*. Praha : Knihovna veřejné správy a samosprávy, 1936, s. 78.

založit všeužitečný elektrický podnik a naopak došlo ke koncentraci tamních městských elektráren do jednoho soukromého podniku, který zřejmě neměl skutečný zájem a ve skutečnosti vlastně ani ekonomickou sílu zaměřit se na elektrifikaci dalších částí Podkarpatské Rusi.

Užhorodská elektrářská a cesta k ní

Prvním příjemcem inovací na území, které později získalo název Podkarpatská Rus, byl Užhorod, kde se první plynové lampy veřejného osvětlení objevily v první polovině padesátých let 19. století a v roce 1872 se plánovalo jejich rozšíření a modernizace, přičemž se zkoumaly možnosti zavedení plynu do bytů a úřadů a počítalo se s výstavbou plynárny. K realizaci tohoto zámyslu nedošlo, protože začalo být zřejmé, že výhodnější bude elektrická energie. Ta se na území Podkarpatské Rusi prvně objevila ale až v roce 1890 v obci Frیدهšovo/Kolčino v pivovaru hraběte Schönborna, kde byla spuštěna hydroelektrárna, která sloužila až do roku 1961, kdy byla zrušena pro ekonomickou nevýhodnost.²⁸ Během devadesátých let 19. století se další zdroje elektřiny objevily ve Volovci, Volovém, Velkém Berezném, Rachovu a Jasině a v novém století i na dalších místech.²⁹ Zároveň na počátku devadesátých let získal užhorodský mlynář povolení městské rady na osvětlení dvou mostů a deseti bytů. Město Užhorod v roce 1893 vyhlásilo konkurs na osvětlení města, přičemž od 1. ledna 1895 mělo ulice města ozářit 160 elektrických lamp, ale projekt skončil bankrotem jedné z interesujících firem.³⁰ To přimělo město hledat nové řešení, jehož základem se stala místní nábytkářská firma,³¹ která se stala otcem místních energetických závodů.

Základem Užhorodské elektrářské (UE), akciové společnosti, v Užhorodě byla původně Užhorodská továrna na nábytek, akciová společnost, v Užhorodě, která vznikla 27. června 1886³² a která v roce 1902 podepsala smlouvu s městem Užhorodem na jeho zásobování elektřinou po dobu následujících 40 let, přičemž zpočátku zásobovala 75 zájemců. V roce 1907 přistoupila firma k posílení zdrojů výroby elektřiny a od tohoto roku zásobovala město elektřinou ve dne i v noci,³³ načež v roce 1911 přibyl nový agregát.³⁴ Valná hromada z 19. června 1911 schválila vydělení nábytkářského podniku a vzniku Užhorodská elektrářská s kapitálem 700 000 korun.³⁵ K utvoření samotné Užhorodské elektrářské, akciové společnosti, došlo 19. dubna 1912,³⁶ které se podařilo přežít válečná léta i bezprostředně navazující období poválečného chaosu.

Na konci roku 1920 povolilo ministerstvo vnitra v Praze v dohodě s resorty financí a obchodu zvýšení akciového kapitálu UE ze 700 000 korun na 6 500 000 ko-

28 Zakarpattjaoblenergo. Užgorod : Karpaty, 2009, s. 19.

29 Zakarpattjaoblenergo. Užgorod : Karpaty, 2009, s. 23.

30 Zakarpattjaoblenergo. Užgorod : Karpaty, 2009, s. 20.

31 Zakarpattjaoblenergo. Užgorod : Karpaty, 2009, s. 21.

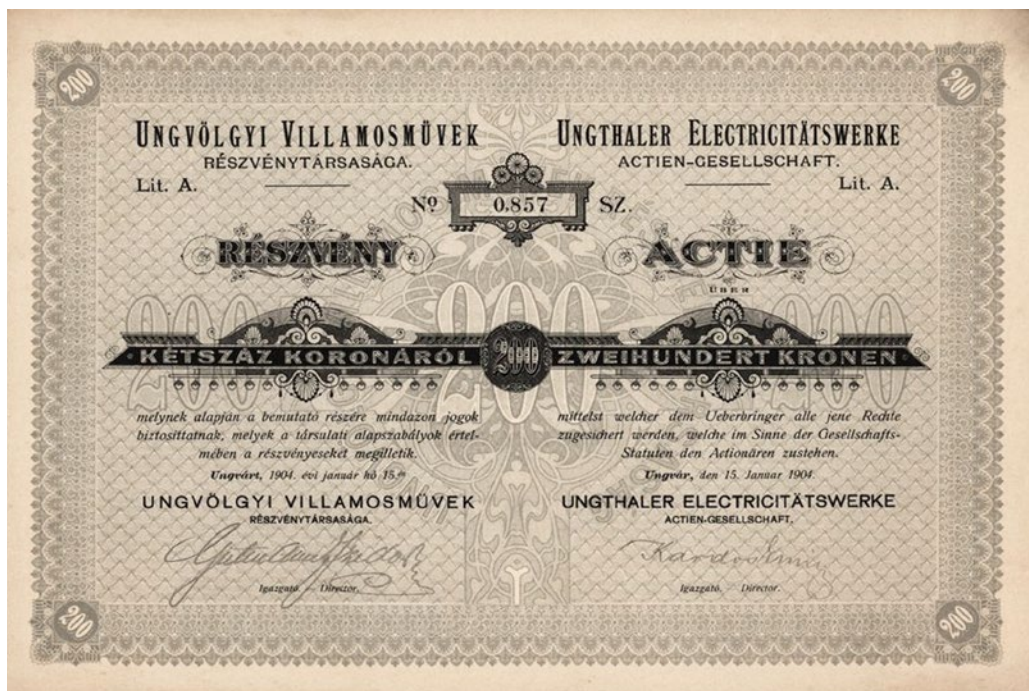
32 Státní oblastní archiv v Praze, fond Podkarpatské elektrárny (SOA Praha, f. PRE), kart. 13, inv. č. 181.

33 Zakarpattjaoblenergo. Užgorod : Karpaty, 2009, s. 21.

34 Zakarpattjaoblenergo. Užgorod : Karpaty, 2009, s. 22.

35 SOA Praha, f. PRE, kart. 3, inv. č. 39.

36 SOA Praha, f. PRE, kart. 13, inv. č. 181.

Obr. 1: Akcie Ungvölgyi Villamosművek Részvénytársasága (Ungthaler Electricitätswerke Actien-Gesellschaft, Užhorodská elektrárňská, akciová spoločnosť) vydaná 15. ledna 1904.

Ungvölgyi Villamosművek Részvénytársasága Ungvárt, Villamos Művek, Ungvölgyi Villamosművek, Ungthaler Electricitätswerke Actien-Gesellschaft Ungthal, Užhorodská elektrárňská, akciová spoločnosť, elektrárňa a elektrifikace, Užhorod, Ugohrad, Užgorod, Ungwar, akcie (securityprinting.org), 5. III. 2023].

run vydáním dalších 29 000 plně a hotově splacených na majitele znějících akcií po 200 korunách za podmínky, že bude prokázáno platné usnesení valné hromady, což měl ověřit administrátor budované Civilní správy Podkarpatské Rusi.³⁷ Mimořádná valná hromada se pak uskutečnila 25. února 1921, kde podle protokolu „zjevili se následující akcionáři“:³⁸

Na jednání si akcionáři jednomyslně zvolili za předsedajícího hromady Bertalana Baána, jakož i zapisovatele a ověřovatele.³⁹ Na schůzi byli do ředitelství (= správní rady) společnosti zvoleni Michael Baán,⁴⁰ jinak generální ředitel Stavební akciové společnosti, dále JUDr. Julius Braščajko, ředitel Podkarpatorské banky, JUDr. Géza Lukács, advokát, Alexandr Schmietz, ředitel Stavební akciové společnosti a Augustin Vološin, přednosta Podkarpatorské banky; za členy dozorčí komise byli vybráni Ladislav Fedinec, prokurista Podkarpatorské banky, Ladislav Gašpar, vi-

37 Державний архів Закарпатської області (Státní archiv Zakarpatské oblasti, DAZO), f. 63, opis 2, d. 68, fol. 1.

38 DAZO, f. 63, opis 2, d. 68, fol. 2.

39 DAZO, f. 63, opis 2, d. 68, fol. 2.

40 DAZO, f. 63, opis 2, d. 68, fol. 2v.

Aktionári Užhorodské elektriárské na mimořádné valné hromadě 25. února 1921	
Aktionári	Počet akcií
Ladislav Fedinec	1 800
Alexander Schmietz	600
Berthold Baán	100
Michael Baán	120
Emil Kardaš	50
Géza Lukács	20
Ján Heintz	20
Armín Székely	20
Celkem	2730

Sestaveno dle: DAZO, f. 63, opis 2, d. 68, fol. 2.

ceředitel Stavební akciové společnosti, a Jindřich Širger, ředitel továrny (bez bližšího určení, ale zřejmě v Košicích). Jednalo se o obyvatele Košic a Užhorodu.⁴¹ Následně se přistoupilo k projednání a schválení navýšení akciového kapitálu a též úpravy stanov společnosti.⁴²

O něco pozdější stanovy z 12. června 1923⁴³ určily, že firma Užhorodská elektriárská, akciová společnost, v Užhorodě (s alternativními názvy v maďarštině Ungvári Villamossági Részvénytársaság, v němčině: Ungvarer Elektrizitäts Aktiengesellschaft a rusínštině Užhorodskoje Elektriárnoje Akcijnoje Tovaristvo)⁴⁴ sídlila (celkem pochopitelně) v Užhorodě, ale dle potřeby mohla kdekoliv zříditi filiální závody (§ 1). Vedle u elektriárny obvyklé náplně obchodní činnosti v podobě zřizování elektrického osvětlení, zpeněžování elektrického proudu, zřizování průmyslových a obchodních elektrických závodů, prodeje a pronájmu osvětlovacích těles a elektrických nástrojů, tak díky odkoupení továrny na nábytek a dýchárnu firmy Mundus, se UE dále věnovala výrobě a prodeji dřevěného a dýchového nábytku a dalšího dřevěného zboží, využívání, nákupu a prodeji lesů ve vlastní a cizí režii a zužitkování vyrubaného dřeva k výrobě či prodeji, dále ke zřizování lesních drah a parních pil (§ 2). Ředitelství podniku mohlo vydat titry na 10, 25, 50, 100 a 1000 akcií. V případě vydání nových akcií měli dosavadní držitelé předkupní právo, jehož podmínky určovala valná hromada, která mohla toto zmocnění převést na ředitelství podniku (§ 6).

Akcie měly být opatřeny běžným číslem a další náležitosti vzhledu stanovilo ředitelství. Za ztracené akcie mohly být vydány nové, jen když majitel své právo soudně dokázal. Soudní náklady hradil akcionář (§ 7). Akcionářská práva byla vyko-

41 DAZO, f. 63, opis 2, d. 68, fol. 3.

42 DAZO, f. 63, opis 2, d. 68, fol. 3 – 3v.

43 SOA Praha, f. PRE, kart. 1. inv. č. 1.

44 Německá a maďarská varianta názvu podniku byla přijata již v roce 1912. SOA Praha, f. PRE, kart. 1, inv. č. 2.

návána spoločne na valné hromade, kde každá akcie opravňovala k jednomu hlasu. Akcionár svá práva však mohl uplatniť jen tehdy, když své akcie s platnými kupony v určité lhůtě složil u pokladny společnosti nebo jiném v pozvánce k valné hromadě stanoveném místě. Na akcie obdržel potvrzení a lístek opravňující ke vstupu na valnou hromadu spolu s údajem o počtu hlasů. Po valné hromadě byly akcie vráceny po odevzdání uvedeného lístku. Společnost nemusela zkoumat totožnost osoby, která složila akcie nebo která se dostavila na valnou hromadu (§ 8).

Již zmíněná valná hromada se konala obvykle v první polovině roku v Užhorodě v kanceláři podniku či jiném určeném místě a organizovalo ji ředitelství. Mimořádná valná hromada se mohla konat kdykoliv to uznalo ředitelství za nutné, popř. ji mohla svolat dozorčí komise. Ředitelství muselo svolat mimořádnou valnou hromadu na základě rozhodnutí řádné valné hromady, popř. klesl-li následkem úmrtí, vystoupením či z jiného důvodu počet valnou hromadou zvolených členů ředitelství pod pět a počet členů dozorčí komise pod dva, event. žádal-li o to akcionář či akcionáři zastupující alespoň desetinu kapitálu prostřednictvím písemného podání dodaného ředitelství s uvedením důvodu a cíle takové valné hromady a složila-li žádající strana akcie opatřené platnými kupony. Jakmile nastala nutnost či se objevila žádost o konání mimořádné valné hromady, muselo ji ředitelství svolat. Kdyby ředitelství nekonalo, provedla by svolání valné hromady na žádost zájemců soudní stolice (§ 9).

Pozvánku na valnou hromadu bylo nutno uveřejnit nejméně 15 dní před konáním hromady v některém pražském či užhorodském periodiku. Zároveň pozvánka musela obsahovat nutné údaje (místo, čas, program) a roční uzávěrka měla být nejméně osm dní před konáním valné hromady uveřejněna v tisku a vyložena v kanceláři podniku (§ 10).

Na valné hromadě se mohl nechat akcionář zastupovat jiným akcionářem, pokud jej vybavil plnou mocí, která byla před valnou hromadou předložena ředitelství. Bez zvláštní plné moci se mohli nechat zastupovat nezletilé a nesvéprávné osoby, dále firmy, obce a další organizace svými představiteli s podpisovými právy a dále vdané ženy svými muži, i když zástupci nebyli přímo akcionáři (§ 11).

Firma uveřejňovala své vyhlášky v periodikách vycházejících v Praze nebo Užhorodě (§ 4). Valná hromada byla schopná usnášení, pokud bylo přítomno aspoň pět akcionářů reprezentujících nejméně jednu třetinu akciového kapitálu. Jinak musela být svolána nová valná hromada ve lhůtě 30 dní, na kterou se mohli dostavit akcionáři bez ohledu na počet akcií a usnášet se o záležitostech původně svolané valné hromady (§ 12).

Každý akcionář oprávněný hlasovat musel oznámit nejméně 30 dní před ohlášeným termínem písemně u ředitelství spolu s pěti akciemi s platnými kupony, že hodlá podat návrh na valné hromadě. Pak byl návrh dán na program k projednání. Valná hromada mohla rozhodovat jen o věcech uvedených v programu. Výjimku tvořilo usnesení o svolání nové valné hromady (§ 13). Valnou hromadu řídil předseda ředitelství, popř. ředitelstvím určený člen. O každé valné hromadě byl veden zápis se jmény akcionářů a počtem akcií a hlasů. Zápis byl následně podepsán předsedou, jím vybraným zapisovatelem a valnou hromadou dvěma určenými ověřovateli. Originál či jeho ověřená kopie pak byla předána firemnímu soudu (§ 14).

Valná hromada se usnášela prostou většinou hlasů, přičemž v případě rovnosti rozhodl hlas předsedy, kterému tak jako tak příslušelo hlasovací právo jakožto

akcionáři na základě složených akcií. Hlasování probíhalo aklamací či povstáním. Na žádost účastníka mohlo hlasování probíhat dle jmen. To ostatně mohl předseda nařídit kdykoliv. Volilo se též pouhou většinou hlasů a aklamačně, ale v případě přání mohlo proběhnout tajně za pomoci hlasovacích lístků. V případě rovnosti hlasů se rozhodlo losem. Při tajném hlasování mohl předseda určit tříčlennou komisi k vybrání hlasovacích lístků a jejich následnému počítání (§ 15).

Valné hromadě náležela volba členů ředitelství a dozorčí komise, jakož i jejich odvolání; dále rozhodování o návrhu po přezkoumání hlášení a účetních uzávěrek ředitelství a dozorčí komisí a použití čistého zisku, popř. o způsobu uhrazení ztráty; stanovení odměny dozorčí komise; úpravy výše základního kapitálu; změny stanov; spojení s jinou společností, uzavírání kartelových smluv, a nakonec i o rozpuštění společnosti a zvolení či sesazení likvidátora (§ 16).

Běžné záležitosti vyřizovalo valnou hromadou volené ředitelství/správní rada o 5 – 15 členech, přičemž členové se volili na dva roky. Pověření členů ředitelství trvalo až do zproštění valnou hromadou, která následovala po vypršení lhůty, na kterou byli zvoleni. Samozřejmě bylo možné opakované zvolení. O náhradách za vystoupivší či zemřelé členy ředitelství rozhodovala nejbližší valná hromada. Mezitím mohl být funkcí pověřen vybraný člen ředitelství, maximálně však na dobu trvání funkce zastupovaného člena. Pokud kles počet členů ředitelství pod pět, bylo nutno ihned zorganizovat mimořádnou valnou hromadu k jejich doplnění. Ředitelství si ze svého středu mohlo volit na jeden rok předsedu a jednoho či více místopředsedů, přičemž si samo stanovilo jednací řád (§ 17).

Ředitelství konalo své schůze dle praktické potřeby na pozvání předsedy či návrh dvou členů ředitelství, přičemž k usnášení schopnosti stačila přítomnost tří členů a rozhodovala nadpoloviční většina hlasů; v případě rovnosti hlasů rozhodoval hlas předsedy, který jinak nehlasoval. Ze schůzí byly vedeny zápisy, které podepisoval předseda se zapisovatelem (§ 18).

Ředitelství zastupovalo podnik navenek dle obchodního zákona a rozhodovalo o všem, co nebylo vyhrazeno valné hromadě. Ředitelství tak přijímalo a propouštělo personál, stanovovalo náplň jeho činnosti, výši platu a další požitky; udělovalo úředníkům též podpisové právo. Ředitelství si mohlo na své první schůzi zvolit na jeden rok výkonnou komisi o předsedovi a třech členech. Ředitelství této komisi stanovilo pravomoci a případné odměny (§ 19). Podpisové právo měli dva členové ředitelství nebo jeden člen ředitelství a ředitelstvím jeden pověřený úředník (§ 3).

Každý člen ředitelství, který byl pro zločin nebo přečin obviněn či odsouzen, popř. proti němu bylo zavedeno konkurzní řízení nebo nucené vyrovnání, pozbýval svého mandátu (§ 20).

Dalším orgánem byla dozorčí komise se 3 – 7 členy, které volila a odvolávala valná hromada s možností opětovného zvolení. V případě poklesu počtu členů pod tři bylo nutno ihned svolat valnou hromadu k doplňující volbě. Dozorčí komise si volila ze svého středu předsedu a případně též místopředsedu a dále si sama určovala jednací řád. Hlasovala prostou většinou a v případě rovnosti hlasů rozhodoval předseda komise, který jinak nehlasoval. Komise byla volena na dobu tří obchodních let (§ 21), přičemž stanovy určily, že obchodní rok trval od 1. ledna do 31. prosince, kdy se uzavíraly obchodní knihy (§ 24). Dozorčí komise byla schopná usnášení, pokud byli i s předsedou přítomní tři členové, a schůzovala dle potřeby,

ale mohla být svolána předsedou na přání kteréhokoliv člena do dvou dnů. Členové dozorčí komise ztráceli mandát za stejných podmínek jako členové ředitelství. Členům komise příslušel roční plat ve výši 1000 korun, který mohlo ředitelství zvýšit, a valná hromada mohla stanovit pro členy komise zvláštní odměnu z čistého zisku (§ 23).

Úkolem dozorčí komise bylo kontrolovat obchodní vedení společnosti, a proto kdykoliv mohla provést kontrolu a přezkoumat obchodní knihy, korespondenci a pokladnu. Dále musela každoročně přezkoumat roční uzávěrku a bilanci a informovat valnou hromadu (§ 22). Dozorčí komise zkoumala bilanci za obchodní rok zpracovanou ředitelstvím dle obchodního zákona a komise takto přezkoušenou bilanci předala ředitelství k publikaci s ohledem na související lhůty (§ 25).

Čistý zisk se dělil na několik položek. Nejméně 10 % šlo na amortizaci strojů, budov a vybavení. Minimálně pět procent se přesouvalo do rezervního fondu. Další částky pokryly odměnu správní rady a samozřejmě dividendy akcionářům; o dalších zbytcích rozhodovala valná hromada (§ 27). Nevyzvednuté dividendy se po šesti letech vnímaly tak, že se jich akcionář vzdal, a byly přesunuty do rezervního fondu (§ 28). Uvedený rezervní fond sloužil k pokrytí případných ztrát. Valná hromada ovšem mohla vytvářet i jiné rezervy a převést dispoziční právo na ředitelství (§ 29).

Společnost měla trvat, dokud valná hromada nerozhodne o jejím rozpuštění (§ 5).

Tyto stanovy platily až do převzetí Užhorodské elektrárnské ze strany ČKD v roce 1928, ačkoliv UE prodala továrnu na nábytek za 4 500 000 korun v roce 1924, ale tržová smlouva byla sepsána až 4. května 1926, tudíž se až od tohoto roku UE věnovala jen elektrárenskému provozu,⁴⁵ ale k úpravě stanov již nepřistoupila. Prodej nábytkářského provozu umožnil odepsat většinu ztrát vzniklých do roku 1926.⁴⁶

Osamostatněná nábytkářská firma působila pod názvem Užhorodská továrna na nábytek a dýhárna, a. s., a měla v roce 1924 přibližně 250 zaměstnanců, jejichž počet v roce 1928 dosáhl čísla 400. Výrobky z podkarpatoruských surovin dodávala v letech hospodářské konjunktury do Kanady, USA, Jižní Ameriky, Austrálie, Francie, Spojeného království, Egypta a dýhy směřovaly do Itálie a Indie.⁴⁷

Expandující Užhorodská elektrárnská

Užhorodská elektrárnská se po skončení vojenské diktatury na začátku roku 1922 velmi dařilo, neboť ještě téhož roku podepsala řadu smluv o pronájmu podkarpatoruských městských elektráren, popř. během krátké doby poté dosáhla převodu obdobných smluv na sebe. Navíc jako exportér expandovala mimo oblast Podkarpatské Rusi a dodávala elektrickou energii na jihovýchodní Slovensko, kde podepsala smlouvy o dodávkách elektřiny či o pronájmu nebo výstavbě elektráren s několika městy a obcemi.

45 SOA Praha, f. PRE, kart. 3, inv. č. 41.

46 SOA Praha, f. PRE, kart. 3, inv. č. 39.

47 KRAFT, Josef. Průmyslové podniky v Užhorodě. In Jaromír MUSIL (red.). *Technická práce v zemi Podkarpatoruské 1919 – 1933*. Užhorod : Odbor Spolku československých inženýrů, 1933, s. 222.

K neúspěchům naopak patřilo to, že se podnik nedokázal domluvit s ministerstvem veřejných prací, které právě od roku 1922 usilovalo o to, aby na Podkarpatské Rusi vznikl všeužitečný elektrárenský podnik soustřeďující veškeré na Podkarpatské Rusi jsoucí elektrárny s účastí veřejného a soukromého kapitálu, protože majitelka UE, tedy Slovenská všeobecná úvěrní banka (s ústředím v Budapešti), se tomuto záměru bránila a kladla značné finanční požadavky, což nakonec vedlo k tomu, že ministerstvo veřejných prací zahájilo ve druhé polovině dvacátých let kroky k vyvlastnění navzdory všem souvisejícím finančním a právním obtížím.⁴⁸

Elektrárna v Užhorodě

V roce 1902 nastal kvalitativní přelom v osvětlení města, kdy majitel Užhorodské továrny na nábytek Guttman Gelse postavil první elektrárnu s dvěma parními stroji v areálu své firmy, přičemž ve městě zbudoval první rozvodnou síť pro prvních 75 odběratelů a samozřejmě pro osm obloukových lamp a 170 žárovek. Elektrárna pracovala jen v pracovní době nábytkářské továrny a dále jen do půlnoci. Ke zlepšení došlo v roce 1907, kdy nábytkářská firma posílila svoji elektrárnu o další parní stroj a vystavěla budovu pro dva elektromotory. Pro noční osvětlení přibyla akumulátorová baterie. Díky tomu bylo zavedeno permanentní dodávání elektrického proudu. V roce 1908 přešla nábytkářská firma i s elektrárnou na budapeštského velkoobchodníka s uhlím Karla Radnaye, který v roce 1911 přidal k elektrárně další elektrický motor.⁴⁹ K pozoruhodným úspěchům patřilo, že navzdory drahým a nedostatkovým surovinám udržela elektrárna nepřetržitý provoz i během první světové války.⁵⁰

Slovenská všeobecná úvěrová banka získala užhorodskou městskou elektrárnu v roce 1921⁵¹ odkupem od firmy Radnay a svěřila ji nově vzniklé UE, která elektrárnu posílila o další dva parní stroje a v této podobě fungovala elektrárna až do roku 1930, přičemž v závěru své existence pracovala v zimním období dokonce na více než plný výkon bez jakékoliv rezervy.⁵²

Základem moci UE byla tedy užhorodská městská elektrárna, které na základě smlouvy mezi městem Užhorodem a Užhorodskou továrnou na nábytek z 30. května 1902 bylo poskytnuto výhradní právo zajišťovat osvětlení v obvodu města všech

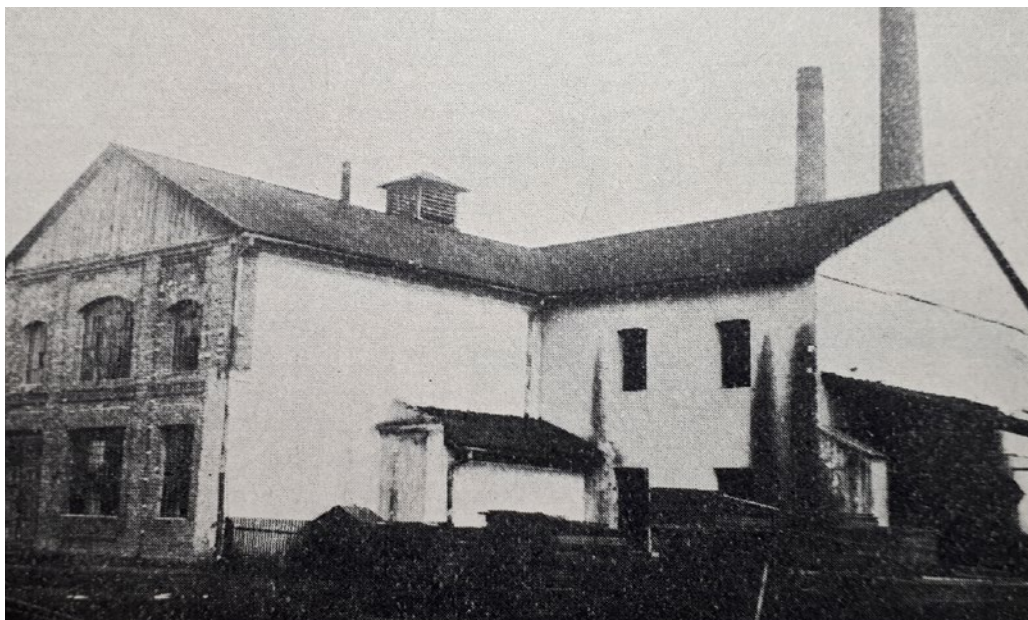
48 SOA Praha, f. PRE, kart. 3, inv. č. 38; VONDRÁŠEK, Karel (ed.). *Soustavná elektrisace v republice československé*. Praha : Knihovna veřejné správy a samosprávy, 1936, s. 304-305.

49 MERFAIT, Jan. Rozvoj elektráren a soustavná elektrisace. In Jaromír MUSIL (red.). *Technická práce v zemi Podkarpatoruské 1919 – 1933*. Užhorod : Odbor Spolku československých inženýrů, 1933, s. 226.

50 MERFAIT, Jan. Rozvoj elektráren a soustavná elektrisace. In Jaromír MUSIL (red.). *Technická práce v zemi Podkarpatoruské 1919 – 1933*. Užhorod : Odbor Spolku československých inženýrů, 1933, s. 227.

51 Existuje údaj, že k přeměně městské elektrárny na UE došlo již v roce 1920. KRAFT, Josef. Průmyslové podniky v Užhorodě. In Jaromír MUSIL (red.). *Technická práce v zemi Podkarpatoruské 1919 – 1933*. Užhorod : Odbor Spolku československých inženýrů, 1933, s. 222.

52 MERFAIT, Jan. Rozvoj elektráren a soustavná elektrisace. In Jaromír MUSIL (red.). *Technická práce v zemi Podkarpatoruské 1919 – 1933*. Užhorod : Odbor Spolku československých inženýrů, 1933, s. 227.

Obr. 2: Pohled na starou parní elektrárnu v Užhorodě. MUSIL, Jaromír (red.).
Technická práce v zemi Podkarpatoruské 1919 – 1933.
Užhorod: Odbor Spolku československých inženýrů, 1933, s. 227.

zařízení (s výjimkou samozásobitelů) na dobu 40 let. Smlouva zavazovala poskytovatele zřídit na firemním pozemku elektrickou centrálu k zajištění osvětlení, přičemž podnik měl přednostní právo na realizaci případně zamýšlené elektrické dráhy. Smlouva zanikala vypršením, vykoupením podniku pro město a dále pokud na podnik byl nařízen konkurs. Smlouvu bylo možné zrušit v důsledku neplnění závazků firmy, nedoplněním kauce nebo předáním firmy, jestliže by takový krok předtím město neposvětilo, dále dlouhodobým neposkytováním elektrické energie nebo kdyby podnikatel přístrojové vybavení použil coby zástavu. Případné spory se měly řešit u užhorodského okresního soudu. V polovině dvacátých let se objevila snaha zpracovat novou smlouvu, ale patrně zůstalo jen u městského návrhu, zatímco ve druhé polovině dvacátých let UE zkoumala – nejspíše v souvislosti s objevujícími se snahami o založení všeužitečného elektrického podniku – výklad některých částí smlouvy z roku 1902.⁵³

V Užhorodě samotném měla UE množství dalších velkých odběratelů, např. hotel Koruna, lihovar, kamenolom, ale i blízké obce, od roku 1923 to byla Radvánka a od roku 1926 Horjany,⁵⁴ přičemž jak u obou obcí, tak i u města Užhorod časem docházelo k nárůstu zdrojů veřejného osvětlení.⁵⁵

53 SOA Praha, f. PRE, kart. 1, inv. č. 16 a kart. 3, inv. č. 38.

54 SOA Praha, f. PRE, kart. 1, inv. č. 14.

55 SOA Praha, f. PRE, kart. 2, inv. č. 23.

Elektrárna v Mukačevu

Mukačevo získalo svoji první elektrárnu v roce 1903, kdy ji postavila firma Phöbus se dvěma parními stroji, které v letech 1910 až 1914 nahradily postupně připojované elektrické motory. Elektrárna byla postavena na pozemku města a v roce 1919 ji město odkoupilo a provozovalo ji až do roku 1922. Do pronájmu elektrárny UE dodávala elektrárna od svého vzniku elektřinu jen ve večerních a nočních hodinách. Se zdejším provozem bylo spojeno unikátní elektrické zařízení, které bylo využíváno místní židovskou komunitou. Jednalo se o tzv. „košer vedení“, které spočívalo v tom, že aby mohli židovští věřící dodržet zákaz fyzické práce od pátečního večera do nedělního rána, tak pro modlitebny atp. bylo zřízeno samostatné vedení napájené z akumulátorových baterií, které byly s tímto zdrojem spojeny příležitostným vedením, které rabínův zřízenec v pátek večer napjal a v neděli ráno sundal. Toto zařízení však nepřežilo první světovou válku, kdy došlo k rekvizici akumulátorových baterií a souvisejícího vedení. Přesto během války došlo k nárůstu odběratelů v důsledku drahoty a nedostatku petroleje a svíček, takže k zásobování elektřinou se musely využívat i stroje dalších továren.⁵⁶

UE se smlouvou z 12. července 1922 doplněnou dodatkem z 12. října 1922 stala od 13. července 1922 do 31. prosince 1958 nájemcem městské elektrárny s celým zařízením, sekundární rozvodovou sítí a počítadly se všemi výhradními právy na výrobu, rozvod a prodej elektrické energie. K obvyklým povinnostem patřilo provozování, udržování a rozšiřování elektrárny, jakož i veřejného osvětlení. Město si vyhradilo právo odsouhlasit převod smlouvy a po vypršení výše uvedené nájemní doby se elektrárna i s investicemi vracela v provozuschopném stavu městu. Město také schvalovalo investiční plány s potřebnou dokumentací. V posledních 10 letech trvání smlouvy nutné nové investice prováděl nájemce na přání města a tyto investice po vypršení pronájmu přešly na město s tím, že firmě by byla vyplacena náhrada v odhadní ceně v den vrácení podniku. Město v podniku mohlo kdykoliv vykonat kontrolu. UE mohla z Mukačeva zásobovat i další odběratele.⁵⁷

Přes případnou budoucí možnost připojit se na všeužitečnou elektrárnu nebo po transformaci na všeužitečný podnik, smlouva zůstávala v platnosti. Smlouva končila v případě nezaplacení nájemného, podílu ze zisku, pokuty či neplněním jiných závazků nebo upadnutím do konkursu – za těchto podmínek by elektrárna přešla bez náhrady do správy města. Případné spory řešil Okresní soud v Mukačevu.⁵⁸ A ten se brzy dostal ke slovu, neboť o nájem elektrárny měla zájem i Eskomptní banka, která se po zamítnutí své nabídky obrátila s odvoláním na Civilní správu Podkarpatské Rusi, která však podání odmítla. V roce 1923 pak navíc podalo samo město žalobu, kterou se domáhalo zrušení smlouvy s UE u místního okresního soudu, protože se začaly objevovat zprávy o nevýhodnosti smlouvy pro město, načež o rok později se provalila úplatková aféra, do níž byl zapojen bývalý správce městské elektrárny

56 MERFAIT, Jan. Rozvoj elektráren a soustavná elektrisace. In Jaromír MUSIL (red.). *Technická práce v zemi Podkarpatoruské 1919 – 1933*. Užhorod : Odbor Spolku československých inženýrů, 1933, s. 227-228; Zakarpattjaoblenergo. Užgorod : Karpaty, 2009, s. 23.

57 SOA Praha, f. PRE, kart. 1, inv. č. 8.

58 SOA Praha, f. PRE, kart. 1, inv. č. 8.

a část vedení města. Spor pak negativně zasáhl do převzetí UE podnikem ČKD.⁵⁹ Bez ohledu na tento soudní spor se UE v Mukačevu dařilo dále etablovat a od roku 1925 zásobovala elektřinou kasárna na zámku Palanok a od roku 1927 hotel Csillág, Správu státních pokusných objektů pro Podkarpatskou Rus a také různé soukromíky, např. továrnu na nábytek a továrnu na tabák.⁶⁰

Elektrárna v Berehově

Elektrárna v Berehově se objevila v roce 1908, kdy město dalo povolení firmě Siemens-Schuckert, která z počátku zásobovala 170 odběratelů, které posílilo množství nových odběratelů během světové války v důsledku drahoty a nedostatku petroleje a svíček, takže k zásobování elektřinou se musely využívat i stroje dalších továren. V roce 1922 elektrárnu převzalo město a vzápětí pronajalo UE⁶¹ smlouvou z 1. září 1922, kterou podepsal vládní komisař Karel Blecha s generálním ředitelem UE Michaelem Baánem a ředitelem Jakubem Seidlerem. Dle této dohody se do 31. prosince 1958 měla starat UE o provoz a služby elektrárny, rozvodů a s elektrárnou souvisejících budov a zajištění případně nutných investic, jakož i náležitého udržování veřejného osvětlování a řádného zásobování elektřinou. Sankce vyměřovalo město na základě hlášení policejního kapitanátu. Město samozřejmě poskytló nájemci exkluzivitu s výjimkou samododavatelů a případu, že by byl konkurenční podnik založen dle zákon č. 438/1919 Sb. z. a n., popř. by se takovým podnikem stala městská elektrárna, tak by město ihned elektrárnu převzalo spolu s veškerým vybavením a nájemce by neměl nárok na jakékoliv odškodnění. Smlouva počítala s modernizací výrobního zařízení a zajištěním dostatečného počtu náhradních strojů. Investice a větší změny musel nájemce hlásit městu, přičemž v posledních 10 letech před vypršením smlouvy se investice mohly konat pouze po předchozím schválení městem a ošetřeno bylo i případné převzetí těchto investic. Elektrárna a související vybavení se po skončení pronájmu musela vrátit městu v provozuschopném stavu. Případné spory řešil berehovský okresní soud.⁶²

Elektrárna v Sevluší

Sevluš se v roce 1911 rozhodla zřídit jak plynárnu, tak elektrárnu a měla je obě hotové v roce 1913, přičemž Sevluš zvolila plynové veřejné osvětlení. Díky této investici mohla Sevluš zároveň zásobovat Královo nad Tisou a tamní nádraží. Kombinace elektrárny a plynárny ale prodělávala a během války byla elektrárna odstavená a teprve po podepsání smlouvy s UE byla do provozu uvedena elektrárna, a naopak zrušena plynárna, jejíž stroje byly předělány.⁶³

59 SOA Praha, f. PRE, kart. 3, inv. č. 33.

60 SOA Praha, f. PRE, kart. 1, inv. č. 14.

61 MERFAIT, Jan. Rozvoj elektráren a soustavná elektrisace. In Jaromír MUSIL (red.). *Technická práce v zemi Podkarpatoruské 1919 – 1933*. Užhorod : Odbor Spolku československých inženýrů, 1933, s. 227-228; Zakarpattjaoblenergo. Užgorod: Karpaty, 2009, s. 23.

62 SOA Praha, f. PRE, kart. 1, inv. č. 7.

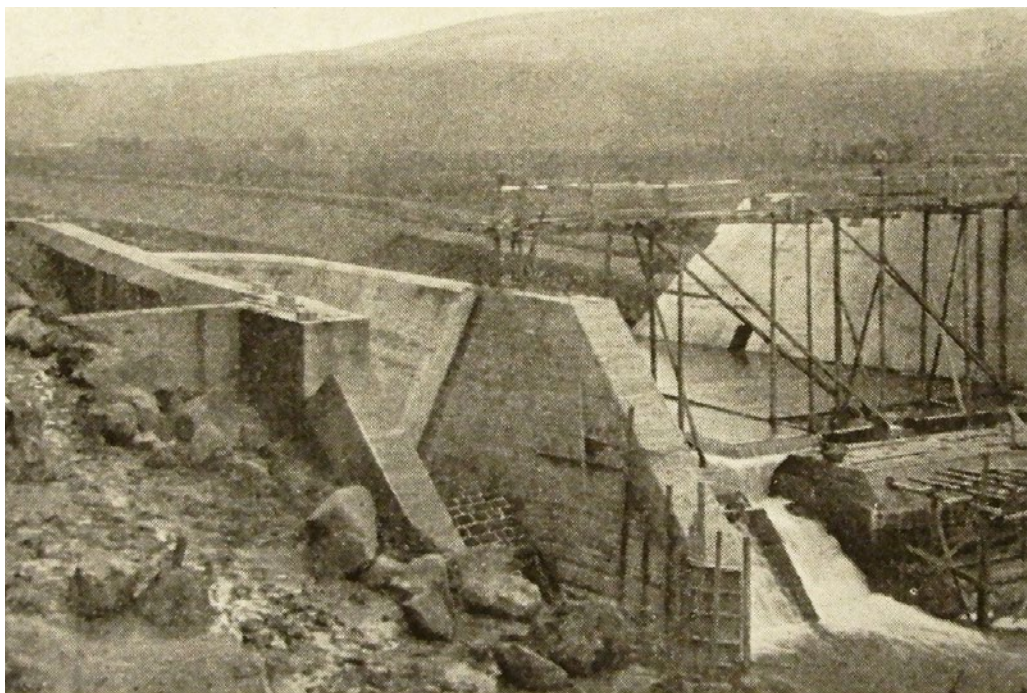
63 MERFAIT, Jan. Rozvoj elektráren a soustavná elektrisace. In Jaromír MUSIL (red.). *Technická práce v zemi Podkarpatoruské 1919 – 1933*. Užhorod : Odbor Spolku československých inženýrů, 1933, s. 228; Zakarpattjaoblenergo. Užgorod: Karpaty, 2009, s. 24.

Velkoobec Sevuš svoji elektrárnu a plynárnu s celým zařízením a sekundární rozvodnou sítí a počítadly pronajala s výhradními právy na výrobu elektřiny a jejího rozvodu od 19. října 1921 do 31. prosince 1963 užhorodské firmě Granit, kamenný a stavení průmysl a. s. v Užhorodě. Po skončení nájmu by podle smlouvy přešla elektrárna s veškerým příslušenstvím a investicemi za posledních 32 let do majetku Sevuše, která mohla po dobu pronájmu do podniku kdykoliv vyslat kontrolu. Nájemce mohl dodávat elektřinu i zájemcům mimo hranice velkoobce, ale tyto smlouvy po vypršení pronájmu pak přešly na město. Nájemce mohl po souhlasu obce převést nájem na jinou společnost, přičemž v případě zjevné materiální a technologické spolehlivosti obmyšlené firmy nemohlo být schválení odepřeno. Jinak o pronájem mohla firma přijít, pokud došlo k nezaplacení povinných obnosů i po dvou písemných vyzváních, dále byl-li nájemce v konkursu či pokud zastavil provoz bezdůvodně. V těchto případech velkoobec ihned převzala elektrárnu a plynárnu, popř. mohla zrušit výhradní právo. Firma Granit provozovala sevušské elektrárenské podniky pod názvem Ugočský osvětlovací závod. V roce 1922 přistoupila firma k akci na odstranění plynového vedení a jeho nahrazení elektrickými rozvody, včetně náhrady za likvidované plynové rozvody napojených motorů a vaříčů. V roce 1924 pak bylo za souhlasu všech oprávněných stran přistoupeno k postoupení smlouvy z roku 1921 na UE.⁶⁴

Hydroelektrárny na Uži

K dalším úspěchům Užhorodské elektrárnské se řadilo to, že v závěru roku 1924 byla podepsána nájemní smlouva s ministerstvem veřejných prací na pronájem dvou projektovaných hydroelektráren na kanále řeky Uže. Stát ve snaze zajistit pro Podkarpatskou Rus dostatek levné energie se zavázal vybudovat některé nezbytné prvky, konkrétně první spádový stupeň s dalším souvisejícím zázemím a vybavením tak, aby mohly být následně v budoucnu vybudovány další stupně, dále elektrické vedení Chust – Sevuš – Berehovo – Mukačevo – Užhorod – Sečovce – Košice – Prešov spolu s převáděcím zařízením a telefonní linkou během čtyř let. Takto vybudované zařízení mělo být následně převzato do pronájmu na 50 let s tím, že po skončení pronájmu měla UE přednostní právo na další pronájem a ministerstvo veřejných prací se mělo vynasnažit, aby hydroelektrárna dosáhla statutu všeužitečného podniku. V opačném případě měla UE nárok na odstoupení od smlouvy. Smlouva se rušila dále v důsledku neplnění závazků ze strany UE nebo nezaplacením nájemného vzdor písemnému vyzvání do 120 dnů po dni splatnosti. Podnik UE musel svá zařízení přizpůsobit případnému státnímu podniku. UE musela v první řadě dbát na zásobování státní správy a „*pečovati o trvalé zabezpečení československého rázu a vlivu společnosti*“, což znamenalo, že většina vedení měla mít československou státní příslušnost, a také to, že převod nových akcí měl být vázán na souhlas ministerstva veřejných prací s tím, že nesměly být prodány cizincům či přímo do zahraničí. Zájmy státu měli v rámci správy podniku zajišťovat dva členové jmenování do správní rady a další dva do dozorčí rady. Stát mohl v podniku kdykoliv vykonat kontrolu a s ohledem na veřejnou bezpečnost bylo ministerstvo oprávněno schvalovat či odmítat zaměstnance, zejména obsluhu stavidel. Pokud by firma nevyhověla, stát mohl přijmout potřeb-

64 SOA Praha, f. PRE, kart. 1, inv. č. 6 a kart. 3, inv. č. 39.

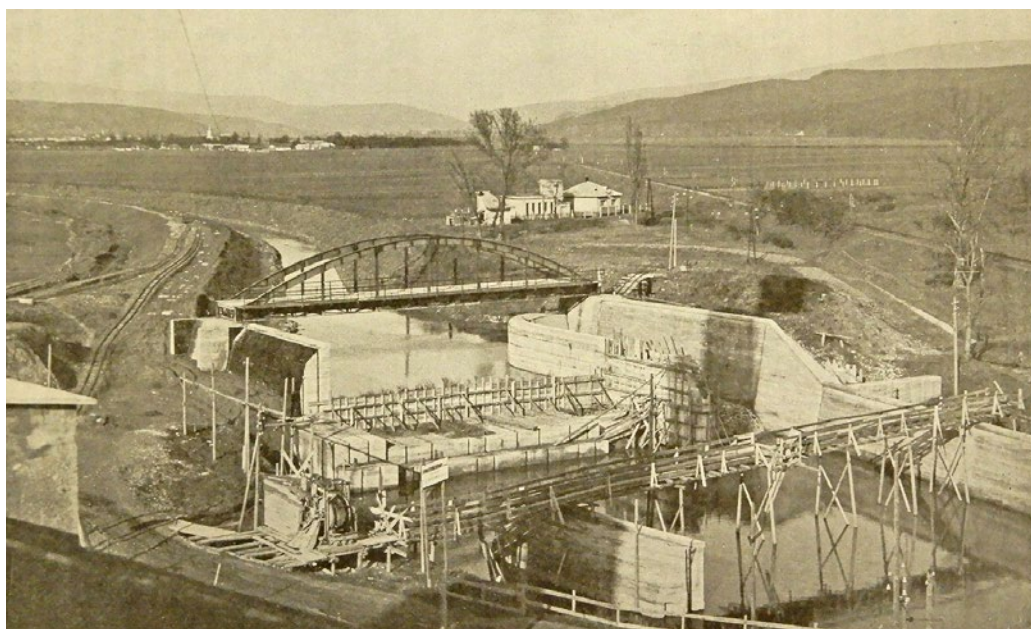
Obr. 3: Pohled na část staveniště vodní elektrárny mezi Nevickým a Onokovcami s přívodním kanálem z března 1937. MACH, Vladimír. *Využití vodních sil na Podkarpatské Rusi*. In Ant. Kubart (ed.): *Vodohospodářské otázky Podkarpatské Rusi. Meliorační svaz pro Podkarpatskou Rus v Užhorodě. 1927 – 1937. Užhorod : Meliorační svaz pro Podkarpatskou Rus, 1937, s. 54.*

ná opatření na účet firmy. UE mohla spolupracovat s existujícími či v budoucnosti zřízenými elektrárnami a odebírat elektrický proud od třetích stran. UE mohla svůj pronájem převést na jinou společnost, ale jen po předchozím svolení ministerstva veřejných prací. Firma měla hydroelektrárny vrátit státu v provozuschopném stavu. Případné spory mezi UE a ministerstvem řešil smírčí soud, do kterého každá strana vysílala jednoho zástupce, kteří si pak společně přibrali třetího jako předsedu. Pokud by jedna ze stran soudce nevyhlásila, vybíral smírčího soudce prezident užhorodské soudní tabule; z řad prezidentů senátů tohoto soudu pak měl vzejít předseda smírčího soudu, pokud by se oba rozhodčí soudci neshodli na osobě předsedy. Smírčí soud jednal dle předpisů civilního řádu soudního a zasedal v Užhorodě. Ke své potřebě mohl žádat posudky znalců a byl oprávněn řešit otázku revize nájemného a ceny inventáře převzatého státem po zrušení smluvního poměru.⁶⁵

Plánované hydroelektrárny u Onokovců a Užhorodu na Uži byly stavěny od roku 1924, přičemž docházelo k úpravě kanálů vybudovaných v sedmdesátých letech 19. století. Obě díla se pro ekonomické obtíže plánovalo dokončit až v roce 1939.⁶⁶

65 SOA Praha, f. PRE, kart. 1, inv. č. 15; kart. 2, inv. č. 29 a kart. 3, inv. č. 40.

66 MACH, Vladimír. *Využití vodních sil na Podkarpatské Rusi*. In Ant. KUBART (ed.): *Vodohospodářské otázky Podkarpatské Rusi. Meliorační svaz pro Podkarpatskou Rus v Užhorodě. 1927 – 1937. Užhorod : Meliorační svaz pro Podkarpatskou Rus, 1937, s. 54.*

Obr. 4: Pohled na staveniště vodní elektrárny v Užhorodě a na přívodní kanál z března 1937. MACH, Vladimír. *Využití vodních sil na Podkarpatské Rusi*. In Ant. Kubart (ed.): *Vodohospodářské otázky Podkarpatské Rusi. Meliorační svaz pro Podkarpatskou Rus v Užhorodě. 1927 – 1937. Užhorod : Meliorační svaz pro Podkarpatskou Rus, 1937, s. 55.*

Smlouva s Trebišovem a tažení východním Slovenskem

Dne 30. května 1923 podepsala Užhorodská elektrářská smlouvu s městem Trebišov v výhradních dodávkách elektřiny na dobu 50 let s obvyklou výjimkou samozásobitelů, kteří nesměli elektřinu dále přeprodávat, a s přihlédnutím na možnost rozšiřování města o nové ulice a veřejně osvětlená místa, včetně zajištění včasného informování města o připravovaných opravách atp. Cena elektřiny měla odpovídat průměrům cen v Užhorodě, Mukačevu, Berehovu a Michalovcích. Počítalo se též s potřebnými stavebními úpravami a akcemi pro zajištění dodávek elektřiny, včetně výroby elektřiny v elektrárně parní pily v Sačurově. Příslušným soudem byl kupodivu košický okresní soud. Exkluzivní doba 50 let se mohla prodloužit o dalších 10 let, pokud by město šest měsíců před vypršením smlouvy nepodalo výpověď nebo se nijak nerozhodlo. Po skončení smlouvy přecházely na město lampy veřejného osvětlení spolu se sloupy, držáky a vedením s výjimkou vedení vysokého napětí. Pokud by takto převedený majetek město samo neprovozovalo, měla UE přednostní právo na další pronájem, ale musela se včas vyslovit. Obdobně město mělo předkupní právo na hlavní vedení. UE mohla smlouvu převést na jinou osobu. Trebišov byl ochoten přijímat kdekoliv vyrobený proud pod podmínkou nepřetržitého zásobování.⁶⁷ Od roku 1925 zásobovala proudem firma rovněž místní hraničářské kasárny.

⁶⁷ SOA Praha, f. PRE, kart. 1, inv. č. 9.

Od roku 1929 měl separátní smlouvu na odběr proudu z dálkového vedení UE místní cukrovar,⁶⁸ jehož elektrárna původně dodávala přebytečnou elektřinu městu.⁶⁹

Vzápětí na trebišovskou smlouvu navázala další dohoda z 1. června 1923 mezi UE a městem Sečovce, která byla smluvena rovněž na 50 let s tím, že se elektřina bude dodávat z elektrické centrály parní pily v Sačurově spolu s obvyklou výjimkou pro samozásobitele. Smlouva byla obdobná dohodě UE s Trebišovem, včetně volby shodného soudu, tj. košického okresního soudu k řešení případných sporů.⁷⁰

V září 1923 došlo k podpisu smlouvy s Královským Chlmcom opět na 50 let, přičemž se elektřina měla vyrábět přímo ve městě, které poskytovalo bezúročnou půjčku a pozemek s výhradou použití místního lomu a se zajištěním práv samozásobitelů; v případě nutnosti se měla elektřina dodávat odkudkoliv. Rozhodčím soudem byl místní okresní soud. Jinak byla královskochlmecská smlouva prakticky shodná se smlouvou UE s Trebišovem s tím, že UE měla právo připojit se na všeuzitečnou společnost nebo zažádat o všeuzitečnost.⁷¹

Dne 7. května 1924 uzavřela obec Vranov smlouvu s UE o dodávkách elektřiny a o výstavbě příslušných vedeních na dobu 50 let. Opět se jednalo o modifikovanou smlouvu s Trebišovem, přičemž rozhodčím soudem byl vranovský okresní soud a rovněž zde se počítalo s výstavbou centrály na pozemku obce.⁷²

Posledním úspěchem společnosti byl podpis smlouvy s obcí Královo nad Tisou ze dne 27. června 1925 o zásobování elektřinou až do 31. prosince 1963, aby UE na území obce buď přímo vyráběla elektřinu, nebo aby ji dovážela dálkovým vedením. UE samozřejmě měla exkluzivitu s tím, že obec chtěla tytéž podmínky dodávek, jaké měla Sevluš a spory řešil sevlušský okresní soud. Napojení na Sevluš bylo tak veliké, že v případě převzetí tamní elektrárny veleobcí, tak smlouva mezi Královým nad Tisou a UE přecházela automaticky na veleobec Sevluš. Firma UE dále měla zbudovat v obci elektrickou síť a svá práva mohla převést na jiný podnik dostatečně solidní, přičemž napojení na všeuzitečnou elektrárnu neměnilo na smlouvě nic.⁷³ V roce 1927 získala UE kontrakt s drahami na zásobování místní železniční stanice.⁷⁴

Závěr

Užhorodská elektrárnská navázala na vývoj elektrárenství v Užhorodě, kdy tamní městskou elektrárnu v roce 1921 ovládla Slovenská všeobecná úvěrní banka (s ústředím v Budapešti) a téhož roku získala UE do své moci i sevlušskou elektrárnu. Následně v roce 1922 dokázala ovládnout elektrárny v Berehovu, a hlavně v Mukačevu. S jistotou je známo, že v Mukačevu se to UE podařilo díky korupci představitelů městské elektrárny a vedení města, což po provalení vedlo k vleklým soudním

68 SOA Praha, f. PRE, kart. 1, inv. č. 14.

69 SABOL, Miroslav. *Elektrifikácia v hospodárskom a spoločenskom živote Slovenska 1938 – 1948*. Bratislava : Prodama 2010, s. 39.

70 SOA Praha, f. PRE, kart. 1, inv. č. 11.

71 SOA Praha, f. PRE, kart. 1, inv. č. 10.

72 SOA Praha, f. PRE, kart. 1, inv. č. 12.

73 SOA Praha, f. PRE, kart. 1, inv. č. 13.

74 SOA Praha, f. PRE, kart. 1, inv. č. 14.

sporům, přičemž se můžeme jen dohodovat, zda i v ostatních městech Podkarpatské Rusi a následně východního Slovenska byl tento pronajimatelský rozmach rovněž náležitě promazán úplatky. Pionýrem nástupu UE v oblasti východního Slovenska se v roce 1923 stal Trebišov následovaný Sečovcami a Královským Chlmcom, načež v roce 1924 se podařilo zajistit smlouvu o zásobování Vranova a v roce 1925 i Králového nad Tisou. Bez ohledu na vzrůstající se mukačevskou korupční casu přibyla smlouva s ministerstvem veřejných prací z roku 1924. Ačkoliv UE rozšířila dodávky pro některé další obce, tak celkově stagnovala elektrifikace Podkarpatské Rusi. Jestli za tím byla neochota, neschopnost či naopak nedostatek kapitálu (patrně spotřebovaného na získání pronájmů a souvisejících úplatků), není zřejmé, ale ve druhé polovině dvacátých let již bylo elektrárenské zaostávání Podkarpatské Rusi natolik zřejmé, že se stát rozhodl vytvořit podkarpatoruskou všeužitečnou elektrárenskou společnost za účasti veřejného a státně spolehlivého soukromého kapitálu i za cenu případného nuceného výkupu a s tím souvisejících obtíží. K takto ráznému kroku nakonec nedošlo, protože se stát dohodl s firmou ČKD, že využije soustavného státního tlaku na majitele UE a finanční tísně samotných elektráren⁷⁵ k odkoupení Užhorodských elektráren, což se také stalo v roce 1928.

75 Protesty UE proti plánům na zevšeuitečnění společnosti viz Národní archiv, f. Ministerstvo veřejných prací, kart. 1018, sign. 205d.